

”Ikitie” -elokuva ja Pohjois-Amerikan suomalaisten historia

Ikitie (2017). Ohjaaja A.J. Annila. Pääosissa: [Tommi Korpela](#), [Sidse Babett Knudsen](#), [Ville Virtanen](#), [Jonna Järnefelt](#), [Eedit Patrakka](#), [Rosa Salomaa](#), [Hannu-Pekka Björkman](#), [Emmi Parviainen](#), [Helen Söderqvist](#), [Sampo Sarkola](#), [Antti Virmavirta](#), [Irina Björklund](#), [Jarkko Niemi](#). Nordisk Film. Kesto 1 h 43 min.

Kirjailija Antti Tuuri julkaisi vuonna 2011 romaanin Ikitie. Hiljattain siitä valmistui samanniminen elokuvaversio, joka on herättänyt runsaasti huomiota ja saanut monia myönteisiä arvioita. Samalla on viitattu siihen, että elokuva perustuu tosiasioihin. Mutta vastaavatko sisältö ja historian tunnettu kulku toisiaan? Voisiko kaikki olla totta?

Luonnollisesti teos ”Ikitie” ja elokuva ”Ikitie” ovat kirjailijan ja elokuvantekijöiden näkemys tietystä historian aikakaudesta, ilmiöstä ja henkilöistä. Ne ovat fiktiota menneisyyden tapahtumista ja tulkintaa historian kulusta. Elokuva on huolella tehty, näyttelijäsuoritukset hienoja – varsinkin päähenkilöt Jussi Ketola (Tommi Korpela) ja Sara (Sidse Babett Knudsen).

Kolhoosi nimeltä Hopea on elokuvan pääasiallinen tapahtumapaikka. Itse asiassa se viittaa Sädekolhoosiin, joka perustettiin Aunukseen vuonna 1925 ja sen pääasiallinen työntekijäjoukko koostui Pohjois-Amerikan suomalaisista. Aikaisemmin 1920-luvulla oli amerikansuomalaisia mennyt eräisiin Neuvosto-Karjalan kolhooseihin ja sovhooseihin, ja kolhoosi Kylväjään Etelä-Venäjälle.

Yhdysvaltain ja Kanadan suomalaisten siirtyminen Neuvosto-Karjalaan 1930-luvun alkuvuosina on melko tarkkaan tutkittu aihepiiri. Yhteensä heitä oli noin 6000 henkilöä, joista puolet tuli Kanadasta, puolet Yhdysvalloista. Suurin osa heistä päätyi aluksi Neuvosto-Karjalaan. Matkojen organisoijana oli Neuvosto-Karjalan Tekninen Apu -järjestö, jota johti Matti Tenhunen -niminen amerikansuomalainen työväenliikkeen aktivisti. Kannattaa kuitenkin muistaa, että amerikan- ja kanadansuomalaiset tulivat maahan spesialisteina, mukanaan usein omat työkalut, joillakin oli rahaa, autoja tai muuta merkittävää omaisuutta. Tietyistä omaisuus kuitenkin ”sosialisoitiin” melko pian. Monet siirtolaisista päätyivät metsätyömaille tai rakennustöihin (jokunen hirsitalo on vieläkin jäljellä!). He perustivat suksitehtaan, työskentelivät sellutehtaassa ja eräät menivät maanviljelyksen pariin.

Antti Tuuri ja elokuva Ikitien mainostajat ovat kertoneet, ettei elokuvassa kuvatuista asioista ole ennen puhuttu. Tämä ei valitettavasti pidä paikkaansa. Jo 1930-luvun lopulla näistä asioista kerrottiin laajasti lehdistössä. Suomen oma salainen poliisi tiesi asioista, mutta piti tietoja enemmän omissa piireissään. 1950-1960-luvulla kun sisäiset olot vapautuivat Neuvostoliitossa Stalinin kuolemaan jälkeen, palasi pakkotyöleireiltä suomalaisia kotimaahansa. Jotkut heistä julkaisivat jopa muistelmakirjoja. Kun Neuvostoliitto oli hajoamisvaiheessa 1980-luvun lopulla, syntyi uutta kiinnostusta Stalinin kansallisuuspolitiikkaan. Esimerkiksi allekirjoittanut julkaisi vuonna 1988 Loikkarit-teoksen, joka on tähän asti perusteellisin aihepiirin tutkimus. Reino Kero puolestaan on tutkinut Pohjois-Amerikasta Neuvosto-Karjalaan saapuneiden uuden maailman rakentajien tuomaa teknologiaa ja taloudellista merkitystä. Lisäksi on julkaistu monia tutkimuksia Yhdysvaltain ja Kanadan suomalaisten vaiheista (esim. Ritva-Liisa Hovi, Varpu Lindström ja Mayme Sevander). Myös Petroskoin yliopiston Irina Takala ja Aleksei Golybev ovat tutkineet aihepiiriä. Heidän panoksensa kansallisuusvainoissa menehtyneiden selvittämisessä on ollut merkittävää.

Elokuvaan olisi ehkä kannattanut saada esiin viesti, että muutama tuhat suomalaista onnistui palaamaan takaisin kotimaahansa (monet näistä salatein!), päähenkilö Jussi Ketola onnistuu myös paluussa. Pohjois-Amerikasta tulleista osa palasi monia kokemuksia ja kärsimyksiä rikkaampina kotiin. Osa heistä vaikenä tyystin kokemuksistaan Neuvostoliitossa, mutta eivät kuitenkaan kaikki. Tänä vuonna on

ilmestynyt Säde-kolhoosista selvinneen lapsen, nyt jo iäkkään Vieno Zlobinan muistelmateos. (Vieno Zlobina, Heidän ihanteensa murskattiin. Tyttären tarina Säde -kommuunasta Neuvosto-Karjalassa: Rakkaiden vanhempieni Elis ja Emma Ahokkaan muistolle. Siirtolaisuusinstituutti, Turku 2017) Hän tuli pikkutyttönä Kanadasta Ontarion Cobaltista vanhempiensa mukana Säde-kolhoosiin ja koki ikitie - elokuvan kaltaisia tapahtumia.

Tuuri on aikaisemminkin käsitellyt romaaneissaan siirtolaisuuteen liittyviä aiheita, joten siirtolaisuuden ilmiö on periaatteessa entuudestaan hänelle tuttu. Maailmansotien välisen ajan Neuvostoliitto on kuitenkin aivan erilainen ympäristö kuin Pohjois-Amerikan suomalaisyhteisöt. Kiistatta Antti Tuuri on hyvin perehtynyt tähänkin aihepiiriin ja tehnyt laajan taustatyön. Elokuvassa on kyse ennen muuta Neuvostoliitosta ja Stalinin ajan kansallisuus-, talous- ja kulttuuripolitiikassa 1930-luvulla tapahtuneista kehityskuluista. Toisaalta elokuvan roolihahmot ovat tulleet ulkomailta: Yhdysvalloista, Kanadasta ja Suomesta. Stalin halusi nopeasti nykyaikaistaa Neuvostoliiton vanhakantaisen talouselämän, ja tähän tarkoitukseen hankittiin länsimaissa kehitettyä teknologiaa. 1930-luvulla tuli Suomesta loikkareita, luvattomia työnhakijoita, ehkä jopa 15000 henkilöä. Heidän joukossaan oli ehkä muutama sata poliittista pakolaista. Elokuvan päähenkilö Jussi Ketola samaistetaan heihin.

Kun länsimaihin iski suuri talouslama vuoden 1929 pörssiromahduksen jälkeen (elokuvassa se näyttää tapahtuneen vuonna 1931!), Neuvostoliitto ikään kuin porskutti kiihtyvällä vauhdilla eteenpäin suunnitelmatalouksineen. Länsimaihin lähetettiin propagandistisia viestejä, joissa kehoitettiin ulkomaisia työläisiä saapumaan maahan rakentamaan uutta maailmaa. Tämä oli tietysti propagandaa, mutta ajatukseen tarttuivat laman kourissa kamppailevat ihmiset monissa maissa. Neuvostoliitto valvoi rajojaan tiukasti, joten sinne ei päästy ilman lupaa. Laittomia tulijoita kuitenkin riitti tuhansittain varsinkin Neuvostoliiton läntisistä rajanaapureista kuten Suomesta ja Puolasta. Oli myös mahdollista tulla luvallista tietä Neuvostoliittoon. Sinne lähtikin teknisiä erikoistaitoja vaativiin tehtäviin spesialisteja niin Euroopasta kuin Pohjois-Amerikasta esimerkiksi rakentamaan tehtaita tai voimalaitoksia.

Kuten edellä mainittiin, Säde-kolhoosi kulkee elokuvaroolissa Hopea-nimisenä. Elokuvan päähenkilö on Jussi Ketola, joka määrätään elokuvassa muuttamaan nimensä Jussi Kariksi. Hän on ollut Yhdysvalloissa siirtolaisena ja palannut Suomeen. Lapuanliikkeen aktivistit haukkuvat häntä kommunistiksi, elokuvan alkumetreillä hänet kyyditetään itärajalta ja Neuvostoliittoon. Tiheätunnelmaisessa kyydityksessä Ketola päättelee joutuvansa ammuttavaksi, karkaa Neuvostoliiton rajalla kyyditsijöiltään, mutta haavoittuu. Seuraavaksi hän toipuu sairaalassa Petroskoissa ja kuvaan astuu ilmeinen salaisen poliisin eli NKVD:n mies, ”elokuvan pääpahis” Kallonen (hyvä roolisuoritus Hannu-Pekka Björkmanilta). Hänen taustojaan ei kuitenkaan selvitetä. Hän hankkii Ketolan Hopea-kolhoosiin ja yrittää värvätä tätä ilmiantajaksi. Tämän jälkeen seuraa Ketolan eli Karin sopeutuminen kolhoosin elämään, kun paluu Suomeen osoittautuu mahdottomaksi. Puoliso ja lapset jäivät Suomeen, mutta kolhoosista löytyy uusi kumppani Sara, ja tämän tytär. Ville Virtanen esittää vakuuttavasti kolhoosin amerikansuomalaista johtajaa.

Henkilögalleriaan kuuluu englanninkielinen pappi, joka johtaa ruokarukouksia ja suorittaa kirkonmenoja. Tosin en ole koskaan nähnyt mainintaa papista Neuvosto-Karjalaan menijöiden joukossa. Uskonnon asema ateistisessa Neuvostoliitossa, jossa kirkot saivat muuttua navetoiksi, oli todellisuudessa hyvin vaikea. Papilla on myös uskovaisia seuraajia Hopeassa. Kolhoosin asukkaat ovat ilmeisesti pääosin amerikansuomalaisia, jotka puhuvat lähes koko ajan englantia – sekään ei vaikuta aivan todelliselta. Joukkokohtauksissa vilahtaa muutama tummaihoisenkin. On mahdollista, että Neuvosto-Karjalaan todellisuudessa joku tummaihoisen tulikin. Kuitenkin Hopea-kolhoosin maisema ja työnteko pelloilla muistuttaa jotenkin Yhdysvaltain etelävaltiolaista suurtilaa, jonka johtaja ratsastelee ranchilla cowboy-hattu päässä.

Hopeassa rakennetaan, viljellään maata ja ollaan onnellisia. Petroskoin amerikkalaisessa ravintolassa juhlietaan ja kuunnellaan jatshtavaa musiikkia. Iltajuhlien puvut ovat kuin New Yorkin yökerhoista jatsin kulta-ajalta. Onnen tila murenee vuonna 1937 kun NKVD kiristää otetta Neuvosto-Karjalassa. Kallonen ajelee isoilla autoilla ja pahaenteisesti kuullaan viestejä ihmisten kuulusteluista ja jopa teloituksista. Vääjäämättä tilanne johtaa ”jenkkien” aseman heikentymiseen. Lopulta Jussi Kari perheineen ja Hopea-kolhoosin koko väki viedään autoilla pois ja talot sytytetään palamaan. Seuranneella dramaattisella teloituskohtauksella on ollut historialliset vastineensa Neuvosto-Karjalan metsissä. Tutkimukset ovat osoittaneet, että tuhansia suomalaisia teloitettiin monien muiden kansallisuuksien joukossa. Myös Pohjois-Amerikan suomalaisia päätyi vankileireille, karkotuksiin tai teloitusr ryhmien eteen.

Tapahtumien keskittäminen Hopea-kolhoosiin toimii elokuvan juonen kannalta kyllä hyvin. Elokuvan juonen eteneminen olisi kuitenkin vaatinut tarkempaa taustatyötä. Teksteissä vilahtaa lyhyesti Neuvosto-Karjalan suomalaisen päämiehen Edward Gyllingin nimi ja kohtalo. Ehkä laveampi näkökulma olisi kuitenkin ollut paikallaan asioiden kokonaisvaltaisen ymmärtämisen kannalta. Eivät pelkästään suomalaiset ja vain Hopea -kolhoosissa työskennelleet joutuneet ongelmiin, vaan niin tapahtui koko Neuvosto-Karjalassa ja muualla Neuvostoliitossa. Saman kohtalon koki iso joukko venäläisiä ja monien muiden kansallisuuksien edustajia. Stalinin järjestelmässä pelättiin ulkovaltojen soluttavan vakoojia ja siten hajottavan neuvostovaltiota. Stalinin vainoina tunnetut tapahtumat 1930-luvulla on ymmärrettävä juuri tältä pohjalta - epäilyttävät henkilöt oli eliminoitava joko karkotus- ja pakkoleirirangaistuksilla tai lopullisena ratkaisuna teloittamalla. Tätä järjestelmää jotkut tutkijat ovat kuvanneet Stalinin maailmanpyöräksi, joka tempaisi ihmiset juuriltaan ja heitti heidät satojen tai tuhansien kilometrien päähän kodeistaan.

Myös elokuvan englanninkielinen kertoja kuuluu tähän kotoa pois tempaistujen joukkoon. Hän on edellä mainitun Saran tytär, joka kertoo elokuvan lopussa joutuneensa Vladivostokiin Kauko-Itään. Tämä vaikuttaa täysin mahdolliselta historian tapahtumalta. Nimittäin myös Suomesta tulleiden loikkareiden lapsia tiedetään monissa tapauksissa erotetun perheistään. Heidät kasvatettiin neuvostokansalaisiksi, eivätkä he ehkä koskaan enää tavanneet vanhempiaan elossa. Suomesta tulleista tuhansista loikkareista ei puhuta juuri lainkaan. Päähenkilö Jussi Ketola ei todellisuudessa ollut loikkari, hän oli henkensä edestä pakeneva poliittinen pakolainen. Monessa yhteydessä Ikitie -elokuvasta tulevat mieleen Sofi Oksasen romaani Puhdistus ja sen elokuvaversio. Sekä Ikitiessä että Puhdistuksessa käsitellään samankaltaisia ihmisyyden kysymyksiä, vastustajana on massiivinen diktatuurin koneisto lieveilmiöineen.

Kaikkiaan Antti Tuurin kirjaan pohjautuva elokuva on tärkeä työ. Se kiinnittää huomion Stalinin johtamaan kovaotteiseen kansallisuuspolitiikkaan ja väkivaltaiseen yhteiskunnan muutosprosessiin. Elokuva antaa tarkkaan kohdistetun kuvan siitä, mitä tapahtui Hopea -kolhoosissa työskentelevälle ulkomaalaisjoukolle. ”Ikitie”-fiktio on ymmärrettävä todellisiin tapahtumakulkuihin perustuvana historiakuvana raastavasta 1930-luvun Neuvosto-Karjalasta. Toisaalta huomion kohdistaminen niin keskitetysti Hopeaan on elokuvan heikko kohta: monet laajat asiayhteydet tulevat näkyviin vain pikaisina välähdyksinä, jotka saattavat vilahtaa katsojalta ohi. Elokuvan katsojalta vaaditaan asiantuntemusta, jotta hän todella ymmärtää tapahtumaketjun. Ehkä monella suomalaisella katsojalla sitä saattaa ollakin, mutta lieneekö ulkomaisilla katsojilla?

Auvo Kostiainen

Prof.

Turun yliopisto

p. 0405174313 e-mail aukosti@utu.fi

Pitääkö selvittää kommuunan ja kolhoosin eroa? Säde oli kommuuna (kommuuni) aluksi, eli täydellinen yhteisomistus, sitten 1933 muuttui kolhoosiksi. Neuvosto Karjalakin oli ensin Karjalan Työkansan Kommuuni per. 1920, sittemmin muuttui: Karjalan Autonominen Sosiaalinen Neuvostotasavalta per. 1923,(sitten autonomiseksi alueeksi,??) sitten Karjalais-Suomalaiseksi Sosialistiseksi Neuvostotasavallaksi v. 1940-1956, sitten Karjalan Autonomiseksio Sosialistiseksi Neuvostotasavallaksi 1956 alk.